

דברי חיזוק במצות תפילין

בגודל מצות תפילין

נצטוונו בתורה בארבע מקומות להניח עלינו תפילין על היד ועל הראש ואמרו בגמ' (מנחות מ"ד ע"א) דכל שאינו מניח תפילין מבטל ח' מצוות עשה, רבותינו הפליגו בגודל מצות תפילין בכמה מקומות. איתא בשבת (קנ"ג ע"א) 'בכל עת יהיו בגדיך לבנים' אלו ציצית 'ושמן על ראשך אל יחסר' אלו תפילין. ובמנחות (מ"ג ע"ב) חביבין ישראל שסיבבן הקב"ה במצוות תפילין בראשיהם ותפילין בזרועותיהן וציצית בבגדיהם ומזוזה לפתחיהם ועליהן אמר דוד 'שבע ביום הללתיך על משפטי צדקך', ובספרי סוף ואתחנן מסיים עלה, משל למלך שאמר לאשתו הוי מתקשטי בכל תכשיטיך כדי שתהא רצויה לי, כך אמר להם הקב"ה לישראל הווי מצוינים במצוות כדי שתהיו רצוים לי. וכן הוא אומר 'פה את רעיתי כתרצה' יפה את כשאת רצויה לי. ואיתא בגמ' ר' ירמיה הוה יתיב קמיה דר"ז חזיה דהוה קא בדח טובא א"ל 'בכל עצב יהיה מותר' כתיב א"ל אנא תפילין מנחנא (ברכות ל' ע"ב). ואמר ריש לקיש כל המניח תפילין מאריך ימים שנאמר ה' עליהם יחיו' (שם מ"ד ע"א). והתפילין מגינות מן החטא כמו שאמרו בגמ' ר' אליעזר בן יעקב אומר כל שיש לו תפילין בראשו ותפילין בזרועו וציצית בבגדו ומזוזה בפתחו הכל בחיזוק שלא יחטא שנא' 'והחוט המשולש לא במהרה ינתק' ואומר 'חונה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצם' (מנחות מ"ג ע"ב). וכמו כן מצינו בחז"ל דהמניח תפילין כאילו קורא בתורה (מכילתא י"ז, פסיקתא זוטרי), ואיתא במסכת תפילין (וכן הוא בשוחר טוב תהילים א') ר' אליעזר אומר אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע רוצים אנו ליגע בתורה יומם ולילה אבל אין לנו פנאי אמר להם הקב"ה קיימו מצות תפילין ומעלה אני עליכם כאילו אתם יגעים בתורה יומם ולילה.

בימי התנאים והאמוראים היו מניחים תפילין כל היום

והנה בעבר נהגו לקיים מצות תפילין במשך כל היום ולא בשעת תפילה בלבד, ואף כשהיו עוסקים במלאכתם לא היו מתבטלים מתפילין וכמו שאמרו בגמ' היה נושא משא בראשו ותפילין בראשו, המוציא זבל בראשו ותפילין בראשו (ב"מ ק"ה ע"ב). ואף כשהיו יוצאים למלחמה היו יוצאים עטורים בתפילין כמו שכתוב בשאול כשנהרג במלחמה (שמואל ב' א') 'הנזר אשר על ראשו ואצעדה אשר על זרועו' וביאר בתרגום (הובא ברש"י) כלילא דעל רישיה וטוטפתא דעל דרעיה. ואף כשהיו מסירים את התפילין לצורך סעודה היו מניחים תכף אחר הסעודה כדאמרין בגמ' אמר ר' חייא

הנכנס לסעודת קבע מניח על שולחנו וכן הדור לו, וביאר שם רש"י שיהיו מזומנים לו ויחזור ויניחם בשעת ברכה (ברכות כ"ג ע"ב). ואיתא בחולין (ק"י ע"א) דרב חסדא תמה על רמי בר תמרי על שהיה בלא תפילין במעלי יומא דכיפורי. והיו חולצים התפילין רק בלילה כמו שמצינו בכמה מקומות היה בא בדרך ותפילין בראשו ושקעה עליו חמה, היה יושב בבית המדרש ותפילין בראשו וקדש עליו היום (ביצה ט"ו ע"א) ור"ח ורבר"ה הווי מצלי בתפילין באורחא (מנחות ל"ו ע"ב), (יעוין בהגה"מ תפילין פ"ד אות ש' שהביא מהעיסור בשם רב עמרם, 'ראיתי גאונים ואבות בית דין ואלופים הראשונים וכל חכמי הישיבות וכן מנהג שאין חולצים עד כימי השמים על הארץ של ערבית'). ולבני מערבא דבתר דמסלקי תפילין היו מברכין וכו' ופי' התוס' שם משום דהיה דרכם לסלק בלילה (ברכות מ"ד). ואיתא במסכת תפילין (כ"ה) מעשה שהלך ר' אליעזר לאובלין אצל בעה"ב אחד נהגו שיטבול במערה פשט ר"א את כליו ופשט את תפיליו, אמר ליה, רבי, והלא מי המערה זו פים משל זו ולא היה בין זו לזו אלא ארבע אמות לבש ר"א את כליו ונתן את תפיליו שלא היה ר"א מהלך ארבע אמות בלא תפילין, כך היה ר"א עושה מצות תפילין קבע. ומצאנו על חכמים נוספים ששובחו במדה זאת שלא הלכו ד"א בלא תפילין, רב ששת (שבת ק"ח ע"ב), ריב"ז (סוכה כ"ח ע"א), רב אדא בר אהבה (תענית כ' ע"ב), וביומא (פ"ו ע"א) אמרין היכי דמי חילול ה', ר' יוחנן אמר כגון אנא דמסגינא ארבע אמות בלא תורה ובלא תפילין.

עדיין היארפויה בידם

כך היה המנהג בתחילה, אולם כידוע בצוק העיתים קיום המצוה כתיקונה נחלש ובמאות השנים האחרונות רוב הציבור מקפיד לקיים את המצוה בשעת ק"ש ותפילה ואילו במשך שאר היום רפויה מצות תפילין בידינו. התייחסות לענין זה אנו מוצאים כבר בדברי התוס' בשבת, דאיתא התם בגמ' (מ"ט ע"א) א"ר ינאי תפילין צריכים גוף נקי כאלישע בעל כנפים, ובתוס' שם להכי נקט אלישע דמסתמא כיון שנעשה לו נס בתפילין היה זהיר בהן והיה לו גוף נקי, ומזה הטעם אין אנו יכולים ליפטר שהרי בזה אנו יכולים להזהר, ואין תימה על מה שמצוה זאת רפויה בידינו, שגם בימי חכמים היתה רפויה, כדתניא בפרק ר' אליעזר דמילה (שבת ק"ל ע"א) ר"ש בן אלעזר אומר כל מצוה שלא מסרו ישראל עצמן עליה בשעת גזירת המלכות כגון תפילין עדיין היא רפויה בידם, ע"כ לשון התוס'. וכתבו בב"ח ובביאור הגר"א דגמ' זו היא המקור לדברי השו"ע דעכשיו נהגו להניח רק בשעת ק"ש ותפילה.

"ומקום הניחו לנו להתגדר בה"

תשובה להנחת תפילין במנחה, לא דיינו שמצות תפילין רפויה היא בידינו משנים קדמוניות אלא שקמו מן המוחזקים בחכמה וחסידות להפריע את העם ממנה בשעת התפילה, ותשובתנו אליהם. על ראשון ראשון, כי ודאי הנחתן במנחה מדת פרושים היא, ואין להתפלא מדוע לא נתאמצו רבנן בתראי להזהיר עליה לכלל ההמון כי נרפים אנחנו הלואי ולא נעיד עדות שקר בעצמנו ולא יעבור עלינו ק"ש שחרית בלעדיהם, אבל כל אדם המוני שיהיה או תלמיד אם אין ליבו פנוי לתפילין אף מנחה לא יתפלל כי התפילה צריכה נקיות הגוף וטהרת המקום וזוך הלב הרבה יותר מן התפילין שהרי הבית האמצעי שבמרחץ אסור להתפלל בתוכו ומותר לעמוד שם ותפילין בראשו, ומותר לאדם לעסוק במלאכתו ותפילין בראשו וכל שאינו מפנה ליבו לבטלה מקרי אינו מסיח דעתו מהן כדברי הרא"ש, אם כן מותר למי שטרוד בעסקיו להניח תפילין כל היום, אדרבא הוא לבדו מצווה בהם כי חכמים ותלמידיהם פטורים מהם כטעם העוסק במצוה פטור מן המצוה (יעוין במשנ"ב שצמצם פטור זה מתפילין לרשב"י וחביריו בלבד) וכו' ואבותינו שהיו עסוקים תמיד במלאכת שמים היו יכולים לפטור עצמם לפעמים ממצות תפילין ומקום הניחו לנו להתגדר בה מרוב חסרונותינו אחר שהם היו גדורים ועומדים ומוחזקים במצוות אחרות יותר ממנו וכו' והמונע רבים מעשות מצוה ומבקש טעדי למפטר נפשיה צריך כפרה ידאי.

(שו"ת הרמ"ע מפאנו תשו' ל"ט הובאה להלכה במג"א ובביאור הלכה)

ואשרי המקיימו כדונו

בעקבות מצב זה ועקב החשש שיהיו כאלה שיאמרו שכיום אין ענין לקיים את המצוה כתיקונה, הדגישו הפוסקים שמי שיכול להניח תפילין כל היום אין לו לפטור את עצמו, ואדרבא אשרי חלקו שזוכה לקיים מצות תפילין כדונה. בחיי אדם (הלכות תפילין כלל י"ד אות י"ח) כתב מצותן שיהיו עליו כל היום, אך מפני שצריכין גוף נקי שלא יפח בהם ושלא ינהג בהם קלות ראש ולכן מקילים בזה, ואשרי המקיימו כדונו. וז"ל הביאור הלכה (סי' ל"ז ד"ה מצותן) ובספר ישועות יעקב פסק דמן התורה מצותן כל היום ע"ש, ועיי' בספר אליה רבה שמוכח מדבריו שמי שיודע שיש לו גוף נקי אין לו לפטור את עצמו ממצות תפילין כל היום, ופשוט דכונתו אם יודע שיוכל ליזהר א"ע ג"כ מהיסח הדעת דהיינו עכ"פ משחוק וקלות ראש כמ"ש לעיל בסימן כ"ח, וכו', ואשרי המקיימו כדונו כמשאחז"ל במגילה כ"ח שאלו תלמידיו את ר"ז במה הארכת ימים א"ל וכו' ולא הלכתי ד"א בלא תורה ובלא תפילין. ובערוך השולחן (ל"ז ג') כתב וז"ל, שבודאי כיון שהיא מצוה גדולה שבגדולים שיש בזה יחוד ה' ויראתו ואהבתו יתברך ועול מצוות, מהראוי לישא אותם כל היום וכן נהגו רבותינו חכמי המשנה והגמרא ורבנן סבוראי והגאונים וכו' וכן שמענו שיש יחידי סגולה ומה גם בדורות שלפנינו שהיו נושאים כל היום. ובמעשה רב (י"ח) כתב זמן הנחת תפילין כאחרים ולילך בהם כל היום אפילו מו"מ מותר ואכילת ארעי ג"כ מותר וכו', עיי"ש.

נסיים בדברי הרמב"ם "קדושת התפילין קדושה גדולה היא שכל זמן שתפילין על ראשו של אדם ועל זרועו הוא עניו וירא ואינו נמשך בשחוק ובשיחה בטילה ואינו מהרהר במחשבות רעות אלא מפנה ליבו לדברי האמת והצדק לפיכך צריך אדם להשתדל להיותן עליו כל היום שמצותן כך היא אמרו עליו על רב תלמיד רבינו הקדוש שכל ימיו לא ראוהו שהלך ארבע אמות בלא תורה או בלא ציצית או בלא תפילין". (תפילין ד' כ"ה)

"בחוץ וברחוב לעיני כל, חותם ה' ונימוסו בתפילין וציצית היה על ראשו לקדש שם שמים ברבים"

...והענין כי ה' נתן לנו אות תפילין וציצית, והם לאות ברית על יחודו של מקום, וקשר האחדות ואהבה בינו ובין הקב"ה, והם אות ברית, ובזה נשתנו ישראל מהעמים, והלובש תפילין כראוי וכן ציצית, כל רואיו יאמרו כי הוא ישראלי, והכתוב אומר וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך, כי תפילין שבראש הם מעידים בעצם יחוד הקב"ה, וראוי להיותם גלויים לכל וכו' וכן בשושן, כל העם ישראליים היו מתנכרים בשוק מבלי להכירם בארמון המלך היותם בני גולים וישראליים, ומכ"ש בלכתם לסעודה, שתו פקו פלילה, לא היו לובשים תפילין וטלית של ציצית, לכל יכירו שהם יהודים, והיו מסתירים פאר ונזר קודש ה' עליהם, המורים על יחוד ה', ובביתם בהצנע היו לובשים, אבל לא להלך ברחובות קריה לעיני עמים ושרים, ונימוסו של אדון כל הארץ עלינו - כי אנחנו עבדיו - הסירו, ולא כן מרדכי, בחוץ וברחוב לעיני כל, חותם ה' ונימוסו בתפילין וציצית היה על ראשו לקדש שם שמים ברבים כמו יהודה, ולהודיע יחודו הקדוש, ולכך בכל שושן הבירה היה ניכר שהוא יהודי, כי נימוסו של הקב"ה עליו וכו' ואשרי שזוכה למצוות הללו בשלמות כי רבה היא. (יערות דבש חלק ב' דרוש ב' לז' אדר)

"להיות כל אדם מחזיק במצוה זו ורגיל בה"

ומה שאמרו שתפילין צריכין גוף נקי ואמרו בגמ' מאי גוף נקי שיזהר שלא יפוח בהם, אבל אין הענין לומר שצריכין גוף נקי מעבירות או מטומאה כי כל אדם ואפילו טמא ובעל עבירות מחויב במצות תפילין ובלבד שידע להזהר שלא יפוח בהם ואולי מתוך התמדתו במצות התפילין שהן זכרון גדול לאדם במלאכת שמים ישוב מדרכו הרעה ויטהר מכל גלולי וחכמים זכרונם לברכה חייבונו במצות התפילין לחנך בה אפילו הנערים הקטנים כל זמן שהגיעו לכלל שידעו לשמור אותן ומזה יש להבין שדעת רבותינו ז"ל להיות כל אדם מחזיק במצוה זו ורגיל בה כי היא עיקר גדול ושמירה רבה מן העבירות וסולם חזק לעלות עמה להכנס בעבודת הבורא ברוך הוא, והמחמירים בקדושת המצוה ומניאים לב ההמון בדבריהם מהתעסק בה אולי כונתם לטובה אבל באמת יש בזה מניעה לבני אדם בכמה מצוות והיא רעה רבה, וכו' .. לא כן ביתי אני עם הא-ל כי ידעתי שאין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא ועם כל זה לא נמנעהו מהתעסק במצוה בעת רוח א-להים טובה תלבשהו לעשות טוב כי מי יודע אם אולי ימשך בדרכו הטובה עד עת מותו והמוות פתאום תבוא וכבר למדנו זכרונם לברכה שמצוה גוררת מצוה וששכר מצוה מצוה, בכל אלו הדברים ומוסרים טובים קדמונו והורונו זכרונם לברכה והמתחכמים להוסיף על דבריהם או לגרוע אינה חכמה.

(ספר החינוך תכ"א)